

การพัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวสายมูเตลูจังหวัดนครสวรรค์ *

Development of Mutelu Tourism Strategy in Nakhonsawan Province

กฤษณะ ดาราเรือง, รุ่งรติศ คงยังยืน, และ ปานทิพย์ แสนสง
Kritsana Dararuang, Rungradit Kongyoungyune, and Panthip Sansong
คณะบริหารและการจัดการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา
Faculty of Administration and Management, Chaopraya University
Corresponding Author, E-mail: Kritsana_cpu@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ 2) วิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ และ 3) พัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษเอกสาร รายงาน การสังเกตการณ์ในพื้นที่ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดนครสวรรค์มีแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จำนวน 15 แห่ง โดยจากการวิเคราะห์ศักยภาพของการท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่พบว่า 1) มีพระเกจิอาจารย์เป็นที่รู้จัก และศรัทธาของคนทั่วไป 2) สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีสถาปัตยกรรมสวยงาม และมีประวัติศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ 3) มีเรื่องราวความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรม โชคลาง และได้รับความสนใจของนักท่องเที่ยว 4) มีความสะดวกในการเดินทาง และ 5) มีการจัดกิจกรรม พิธีกรรมในช่วงวันสำคัญทางศาสนาหรือช่วงเทศกาลประเพณีในพื้นที่ ทั้งนี้ กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวสายมูเตลู ประกอบด้วย 1) เชื่อมโยงเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในจังหวัด 2) ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวผ่านอินฟลูเอนเซอร์ 3) จัดกิจกรรม

* ได้รับบทความ: 6 กุมภาพันธ์ 2568; แก้ไขบทความ: 26 มีนาคม 2568; ตอรับตีพิมพ์: 3 เมษายน 2568

ในช่วงเทศกาลประเพณีเพื่อสร้างประสบการณ์ใหม่แก่นักท่องเที่ยว 4) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีมาตรฐาน 5) พัฒนาความร่วมมือกับชุมชน 6) อนุรักษ์สืบสานประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยว 7) พัฒนาการบริหารจัดการผลประโยชน์ที่โปร่งใสและเป็นธรรม 8) แสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาความยั่งยืนของการท่องเที่ยว และ 9) พัฒนาการบริหารจัดการผลกระทบที่อาจมีต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

คำสำคัญ: มูเตลู; การท่องเที่ยวสายมูเตลู; กลยุทธ์การท่องเที่ยว; จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

The objectives of this research are 1) to study the Mutelu tourist attractions in Nakhon Sawan province, 2) to analyze the tourism potential of the Mutelu line in Nakhon Sawan province, and 3) to develop strategies for Mutelu tourism in Nakhon Sawan province. This study is a qualitative research. Data was collected by studying documents, reports, observations in the area, and in-depth interviews with stakeholders involved in tourism in Nakhon Sawan Province.

The results of the study showed that Nakhon Sawan Province has 15 Mutelu tourist attractions in the area, Form the analysis of the potential of Mutelu tourism in the area, it was found that 1) there are revered monks who are well-known and widely respected by the public, 2) most of the tourist attractions have beautiful architecture and history for learning, 3) there are stories of beliefs, faiths, rituals, superstitions, and attract the attention of tourists, 4) there is convenience for travel, and 5) there are activities and rituals organized during important religious days or local festivals. The strategies for developing Mutelu Tourism consists of 1) linking tourism routes and activities within the province, 2) promoting tourist attractions through influencers, 3) organizing activities during traditional festivals to create new experiences for tourists, 4) developing standard tourism facilities,

5) developing cooperation with the community, 6) preserving the history of tourist attractions, 7) developing transparent and fair management of benefits, 8) seeking cooperation with relevant agencies in developing the sustainability of tourism, and 9) developing the management of potential impacts on the environment of the community from tourism activities.

Keywords: Mutelu; Mutelu tourism; tourism strategy; Nakhonsawan Province

1. บทนำ

“มูเตลู” ถูกนำมาใช้แทนความเชื่อ ความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยซึ่งไม่ได้จำกัดเพียงความเชื่อทางศาสนา แต่ยังรวมถึงสิ่งเร้นลับทางธรรมชาติ โหราศาสตร์ วัตถุมงคล หรือเครื่องรางของขลังที่ได้รับการยอมรับนับถืออย่างแพร่หลาย รวมถึงด้านการท่องเที่ยวซึ่งการท่องเที่ยวสายมูเตลูอาจเทียบได้กับ “การท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” (Faith-Based Tourism) ของต่างประเทศ ซึ่งมีความหมายครอบคลุมการท่องเที่ยวสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ การแสวงบุญ และการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) ซึ่งปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม โชคลางของขลัง ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ การเสริมดวง โชคชะตา การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กำลังได้รับความนิยมทั่วโลกจนเกิดการท่องเที่ยว “มูเตลู” ในประเทศไทย โดยนักท่องเที่ยวสายมูเตลูมักเดินทางไปยังสถานที่ที่มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ เช่น วัดที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระธาตุ หรือสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์และตำนานที่น่าสนใจ การท่องเที่ยวมูเตลูอาจเทียบได้กับการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาซึ่งครอบคลุมถึงการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งรายงานของ Future Market Insight พบว่า การท่องเที่ยวเชิงศรัทธาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกถึง 13.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ ในปี 2565 โดยจะเพิ่มเป็น 40.92 พันล้านเหรียญสหรัฐในปี 2576 หรือเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าภายใน 10 ปี สำหรับประเทศไทยมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวสายมูเตลูจากการคาดการณ์ของกระทรวงพาณิชย์ พบว่า เฉพาะการแสวงบุญสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบมากถึง 10,800 ล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 0.36 ต่อมูลค่าการท่องเที่ยวโดยรวมของประเทศในปี 2562 การท่องเที่ยวสายมูเตลู ไม่เพียงแต่เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยว การแสวงบุญ หรือการเยี่ยมชมวัด

เท่านั้นแต่ยังมี สิ่งของ วัฒนธรรม และการเสริมสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณและความเชื่อมั่นในตนเอง (Brand Inside, 2566)

การท่องเที่ยวสายมูเตลูสามารถจำแนกได้เป็น 2 แบบ คือ มูเตลู ที่เป็นสถานที่ คือ วัด โบสถ์ มัสยิด ศาลเจ้าและเทวสถาน รูปจำลองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมูเตลูที่ไม่ใช่สถานที่ คือ เครื่องรางของขลัง พิธีกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อของคนไทยมีความหลากหลายมีความเป็นพหุวัฒนธรรม คือ ผสมผสานวัฒนธรรมทางศาสนา และความเชื่อจากชาติอื่นๆ จนกลายเป็น soft power ที่สามารถดึงดูดการท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ (สวัสดีไทยแลนด์, 2566) ทั้งนี้ พรรณปพร จันทรฉาย และ อนามัย ดำเนตร (2567) ได้ทำการศึกษาเอกสารงานวิจัยตลอดจนบทความที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบมูเตลูและสรุปว่าการท่องเที่ยวแบบมูเตลูเป็นการท่องเที่ยวมุ่งเน้นที่ศาสตร์หรือความเชื่อที่ไม่อาจพิสูจน์หรือมองเห็นได้ด้วยตาโดยที่สถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมไปได้แก่ วัด ศาลเจ้า ตลอดจนเทวสถาน โดยให้ความสำคัญกับลักษณะรูปจำลองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การกราบไหว้ นับถือหรือบูชาสิ่งของ เช่น เครื่องรางของขลัง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเชื่อในการทำพิธีกรรมต่างๆ ในด้านมูลค่าการตลาดแบบมูเตลู ซึ่งสอดคล้องกับ เทวีกา ประดิษฐบาทุกา, จิตติวิสต์ สุขป้อม, ณีภูษกรณัฏปะพาน, และ กฤตย์ชนนธ์ ตั้งศีลสัตย์ (2567) ที่พบว่าคนไทยกว่า 52 ล้านคนมีความเชื่อเรื่องโชคลางโดย 5 อันดับความเชื่อโชคลาง ได้แก่ 1) พยากรณ์ โหราศาสตร์ ลายมือ ไพ่ยิปซี 2) พระเครื่อง วัตถุมงคล 3) สีมงคล 4) ตัวเลขมงคล และ 5) เรื่องเหนือธรรมชาติ

จังหวัดนครสวรรค์มีรายได้ภาคการท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2565 รวม 4,142 ล้านบาท (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง 2, 2567) เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบน มีความโดดเด่นที่หลากหลาย เป็นจังหวัดที่เป็นจุดกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา มีประเพณีตรุษจีนเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ มีพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในพุทธาคม เครื่องรางของขลัง และวัตถุมงคลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ต้องการของนักสะสมจำนวนมาก รวมถึงมีวัดหลายแห่งที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ ในการรองรับการท่องเที่ยวสายมูเตลูตามกระแสความนิยม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาศักยภาพของจังหวัดนครสวรรค์ในการรองรับการท่องเที่ยวสายมูเตลู ตลอดจนนำข้อมูลเชิงศักยภาพมาใช้ในการวิเคราะห์และนำเสนอ กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวสายมูเตลูของจังหวัดนครสวรรค์เพื่อยกระดับหรือเสริมศักยภาพในการท่องเที่ยวสายมูเตลูอันจะนำมาซึ่งรายได้ของพื้นที่และชุมชนโดยรอบสถานที่ท่องเที่ยวในอนาคตต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์
- 2.3) เพื่อพัฒนากลยุทธ์การท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

3. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ และการศึกษาเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสายมูเตลู โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการศึกษาวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย บุคลากรส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัด ผู้นำชุมชน และผู้แทนภาคประชาชนในพื้นที่ จำนวน 14 คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) และวิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental sampling) จากนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยววัด และ ศาลเจ้าในจังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 20 คน รวมจำนวน 34 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่ผู้วิจัยสร้างและพัฒนาขึ้นจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เหมาะสมตามแนวทางการศึกษาวิจัยโดยกำหนดประเด็นแนวคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความน่าสนใจของสถานที่ท่องเที่ยว และความคิดเห็นในการพัฒนาการท่องเที่ยวสายมูเตลูของพื้นที่ และของจังหวัดนครสวรรค์

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน ข้อมูลสารสนเทศ การสังเกตการณ์ (Observation) ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และการลงพื้นที่ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร รายงาน ข้อมูลสารสนเทศ การสำรวจสังเกตการณ์ในพื้นที่ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) โดยใช้แนวคิดองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

6A's ของ Buhalis (2000) ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน และใช้แบบจำลอง PEST Analysis ในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 จังหวัดนครสวรรค์มีแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรม โชคลาง รวม 15 แห่ง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูในจังหวัดนครสวรรค์

สถานที่	ข้อมูลการท่องเที่ยว
1. วัดนครสวรรค์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ	กราบสักการะพระพุทธรูปศรีสวรรค์ ขอพร โชคลาง บนบานขอให้พ้นจากเภทภัยพ้นจากความทุกข์
2. วัดศรีวงค์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ	กราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชมความสวยงามของมหาเจดีย์พระจุฬามณีเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มืองนครสวรรค์ และจุดชมวิวมืองนครสวรรค์บนยอดเขาดาวดึงส์
3. วัดวรนาถ พระอารามหลวงบรรพต ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ	กราบสักการะหลวงพ่อทอง 1 ใน 10 สุดยอดพระเกจิที่ผ่านการทดสอบพุทธาคม สักการะรอยพระพุทธรูปจำลอง เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุบนยอดเขากบ ชมเจดีย์เก้าสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี และขอพร โชคลางทั่วเวทสุวรรณ
4. วัดศรีอุทุมพร ตำบลหนองกรด อำเภอเมืองฯ	กราบสักการะสรีระสังขารในโลงแก้ว หลวงพ่อจ้อย พระเกจิอาจารย์แห่งเมืองปากน้ำโพ ชมความสวยงามของสถาปัตยกรรม อุโบสถลอยฟ้า เสาร์ร้อยต้นมณฑป ศาลาทรงไทย หอมืดเทพศาสตราวุธ
5. วัดเขาดินใต้ตำบลเขาดิน อำเภอเก้าเลี้ยว	กราบสักการะหลวงพ่อเฮง ศึกษาประวัติศาสตร์การเสด็จประพาสต้นทางชลมารค ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 โดยทรงแวะวัดเขาดินใต้เพื่อนมัสการหลวงพ่อเฮง
6. วัดช่องแค ตำบลช่องแค อำเภอตากาลี	กราบสักการะสรีระสังขารในโลงแก้ว หลวงพ่อพรหม ถาวโร พระเกจิที่มีชื่อเสียงในความเชี่ยวชาญการปฏิบัติจิต เจริญสมาธิภาวนา การเดินธุดงค์ มีคาถาอาคมต่างๆ และบูชาวัตถุมงคล
7. วัดหนองโพ ตำบลหนองโพ อำเภอตากาลี	กราบสักการะขอพรหลวงพ่อดิม พุทธสโร “เทพเจ้าแห่งเมืองสี่แคว” เกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงด้านวิทยาคมและเครื่องรางของขลังเป็นที่เลื่องลือโดยเฉพาะเหรียญหลวงพ่อดิม มีดหมอหลวงพ่อดิม สิ่งहांแก

สถานที่	ข้อมูลการท่องเที่ยว
8. วัดธารทหาร (วัดห้วย ตัวน) ตำบลธารทหาร อำเภอหนองบัว	กราบขอพรหลวงพ่อดำเนิน เกจิชื่อดังแห่งเมืองปากน้ำโพ มีชื่อเสียงด้านเมตตามหานิยม วิद्याคม และวัดอุ้มงคลที่เป็นที่ต้องการของพุทธศาสนิกชน พุทธคุณ หนุนลาภยศ ก้าวหน้า สมหวังปรารถนา แคล้วคลาด
9. วัดจันเสน ตำบลจันเสน อำเภอตากาลี	ชมเมืองโบราณจันเสนสมัยทราวดี พระมหาธาตุเจดีย์ศรีจันเสน ที่สร้างขึ้นอย่างสวยงามในแบบยุคทวารวดี พิพิธภัณฑสถาน และกราบขอพรหลวงพ่อดำเนิน ปัญญาโร พระเกจิอาจารย์พุทธาคม และวิปัสสนากัมมัฏฐาน
10. วัดเขาถ้ำบุญนาค อำเภอตากาลี	กราบขอพรสักการะสรริระสังขารในโลงแก้ว หลวงปู่สี จันทสิริ พระเกจิสายวิปัสสนา มีพุทธาคมแก่กล้า เป็นพระปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้ชื่อว่าเป็นพระสายป่า บูชาวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง อานุภาพอยู่ยงคงกระพัน เมตตามหานิยม ตะกรุดมหาอุด แคล้วคลาด
11. วัดท่าพระเจริญบุตร ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอ เมืองฯ	ศึกษาประวัติศาสตร์วัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา กราบสักการะหลวงพ่อดำเนิน ชันติโก เจ้าอาวาสวัดบ้านมะเกลือ มีความสมณะ เมตตาส่งช่วยเหลือการศึกษา ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัย วิชาอาคม
12. วัดป่าหัวตุลกวาราม ตำบลสระแก้ว อำเภอ ลาดยาว	กราบสักการะหลวงปู่สี ตาณโกร พระเกจิชื่อดังสายวิปัสสนา เป็นพระผู้มีวาจาสิทธิ์ ดลบันดาลให้ผู้สักการะสมปรารถนา ชมอุโบสถแบบโบราณ ที่เรียกกันว่า “โบสถ์มหาอุด” สักการะบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และบูชาวัตถุมงคล
13. ศาลเจ้าพ่อนคราช ตำบลจันเสน อำเภอตากาลี	ดูดวงกับอาจารย์แห้วที่ขึ้นชื่อว่า “หมอดูเทวดา” ชมความสวยงามทางสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าเก่าแก่ บูชาองค์เทพ เทวรูป และพระปางต่างๆ เช่น พระยูไล เจ้าแม่กวนอิม เทพเจ้ากวนอู เทพเจ้านางา เทพเจ้าไฉ่ซิงเอี้ย พระ 18 ออรหันต์ เทพเจ้าตั้งจิ้งจอก
14. ศาลเจ้าแม่หน้าผา ตำบลปากน้ำโพ อำเภอ เมืองฯ	กราบขอพรความสำเร็จการทำธุรกิจ การค้าขาย และโชคลาภ องค์เจ้าแม่หน้าผา เจ้าพ่อแควใหญ่ เทพเจ้ากวนอู เจ้าพ่อจ้อย เจ้าแม่สวรรค์ เจ้าแม่ธรณี เจ้าแม่ทับทิม และเทพเจ้าต่างๆ
15. ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์- เจ้าแม่ทับทิม	ศาลเจ้าริมแม่น้ำเจ้าพระยา กราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าพ่อเทพารักษ์ (ปึงเถ่ากง) เทพเจ้ากวนอู เจ้าแม่ทับทิม ขอพรแคล้วคลาด ความสำเร็จการค้า ความสุข ความเจริญ ศึกษาความเป็นมาของขบวนแห่เจ้าในเทศกาลตรุษจีน ของชาวนครสวรรค์ และชมความสวยงามสายน้ำสองสีของต้นแม่น้ำเจ้าพระยา

4.2 ผลการวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก พบว่า จังหวัดนครสวรรค์มี “จุดแข็ง” ที่เป็นศักยภาพการท่องเที่ยวสายมูเตลู ประกอบด้วย 1) มีพระเกจิอาจารย์ที่เลื่องชื่อเป็นที่รู้จักและศรัทธาของคนทั่วไป

2) สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงาม น่าสนใจ และมีเรื่องราวประวัติศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ 3) สถานที่ท่องเที่ยวมีชื่อเสียงของเรื่องราวความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรม โชคลาง 4) เส้นทางคมนาคมมีความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และ 5) มีการจัดกิจกรรม พิธีกรรมในช่วงวันสำคัญทางศาสนาหรือตามช่วงเวลาของเทศกาลและประเพณีในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันยังคงมี “จุดอ่อน” คือ 1) การประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างการรับรู้ที่เน้นการท่องเที่ยวสายมูเตลูยังมีการดำเนินการค่อนข้างน้อยและขาดความน่าสนใจ 2) การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวสายมูเตลูที่ยังเชื่อมโยงภายในจังหวัด 3) การบริหารจัดการในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวยังไม่สามารถตอบสนองการใช้บริการได้อย่างมีคุณภาพ และ 4) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เพื่อการเสริมความเข้มแข็งหรือศักยภาพของการท่องเที่ยวสายมูเตลูยังไม่ชัดเจน ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวสายมูเตลูจังหวัดนครสวรรค์มี “โอกาส” ในการท่องเที่ยวสายมูเตลู ประกอบด้วย 1) รัฐบาลให้ความสำคัญและส่งเสริมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วย soft power และ การท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ 2) สังคมไทยมีความเชื่อความศรัทธาในพิธีกรรม โชคลาง หรือเครื่องรางของขลังเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ 3) ความผันผวนของเศรษฐกิจ การแข่งขัน ตลอดจนปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตส่งผลให้ผู้คนต้องการที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และ 4) กระแสสื่อสังคมออนไลน์สามารถสร้างการรับรู้ได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ในเชิง “อุปสรรค” พบว่า 1) การท่องเที่ยวสายมูเตลูยังคงเป็นความสนใจเฉพาะกลุ่ม 2) การดูแลสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการบริหารจัดการขยะที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวยังต้องพัฒนาและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการขยะ และ 3) การพัฒนาทางสังคมเทคโนโลยีที่อาจส่งผลกระทบต่อความสนใจในการท่องเที่ยวสายมูเตลูที่อาจลดน้อยลง

4.3 กลยุทธ์การท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

4.3.1 กลยุทธ์เชิงรุก คือ 1) พัฒนาการจัดเส้นทางและกิจกรรมสายมูเตลูเชื่อมโยงภายในจังหวัด 2) พัฒนาการจัดกิจกรรมสายมูที่หลากหลายเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวสายมูเตลู 3) ประชาสัมพันธ์ความศรัทธา ความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ของแหล่งท่องเที่ยวผ่านอินฟลูเอนเซอร์ และ 4) พัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมในช่วงเทศกาลประเพณีที่สร้างสรรค์ส่งเสริมการเรียนรู้ และประสบการณ์ใหม่ของนักท่องเที่ยว

4.3.2 กลยุทธ์เชิงแก้ไข คือ 1) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ลานจอดรถ ร้านอาหาร ห้องน้ำ บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ต เพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีมาตรฐาน และ

2) พัฒนาความร่วมมือของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การให้บริการนักท่องเที่ยว การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เชื่อมโยงกับความเชื่อความศรัทธาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

4.3.3 กลยุทธ์เชิงป้องกัน คือ 1) การอนุรักษ์และสืบสานเรื่องราวประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ และ 2) การบริหารจัดการผลประโยชน์ต่างๆ ที่โปร่งใสเป็นธรรม และ 3) การแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาในพื้นที่เพื่อหนุนเสริมความยั่งยืนของการท่องเที่ยว

4.3.4 กลยุทธ์เชิงรับ คือ พัฒนาการบริหารจัดการขยะที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

5. อภิปรายผลการวิจัย

5.1 จังหวัดนครสวรรค์มีแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรมทางศาสนา โหราศาสตร์ โชคลาง รวม 15 แห่ง โดยแบ่งเป็น วัดและพระเกจิอาจารย์ จำนวน 12 แห่ง และศาลเจ้า จำนวน 3 แห่ง ซึ่งวัดที่สำคัญในจังหวัดนครสวรรค์ส่วนใหญ่มีจุดเด่นในด้านประวัติศาสตร์ และความสวยงามทางสถาปัตยกรรม ซึ่งจากผลของการวิจัยพบว่าในจำนวนวัดที่สำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลู 12 แห่ง มีพระเกจิอาจารย์ซึ่งเป็นที่รู้จักและเป็นทีเคารพนับถือของผู้คนมากถึง 10 รูป และยังมีศาลเจ้าที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสายมูเตลูอีก 3 แห่ง ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการเคารพศรัทธา และมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาวไทยเชื้อสายจีน หรือชาวปากน้ำโพ และนำมาซึ่งประเพณีการแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ การแห่มังกร การเซตสิ่งโต และการแสดงอื่นๆ ในช่วงเทศกาลตรุษจีน ซึ่งทำให้จังหวัดนครสวรรค์มีแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูที่หลากหลายสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่มีความเชื่อ ความศรัทธา และความสนใจในการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ เทวีกา ประดิษฐ์บาทุกา และคณะ (2567) ที่ศึกษาวิจัยการมูเตลูในสังคมไทย: มุมมองทางพฤติกรรมศาสตร์ โดยอธิบายถึงกระแสความสนใจและความนิยมเกี่ยวกับการมูเตลูที่กำลังแพร่หลายในสังคมไทย และมีบทบาทต่อพฤติกรรมของคนไทยส่วนใหญ่รวมถึงในด้านการท่องเที่ยว โดยได้ให้ทัศนะว่า พฤติกรรมมูเตลูของคนในสังคมไทยเป็นปรากฏการณ์ที่นับวันยิ่งขยายฐานกลุ่มของคนในสังคมมากขึ้น โดยรากฐานของพฤติกรรมมูเตลูที่แท้จริงคือ “ความเชื่อ” ซึ่งความเชื่อของแต่ละคนเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ตามพื้นฐานของครอบครัว การศึกษา สังคม ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง สอดคล้องกับ พัชรัตน์ อติตั้ง , เตชิตา สุทธิรักษ์, กุลวดี จันทร์วิเชียร, วิสูตร

เพชรรัตน์, และ วราพร กาญจนตลอด (2567) ที่ศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวสายมุเตลู: วัดเจดีย์ (ไอ้ไข่) จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวสายมุเตลู ส่งผลให้ผู้คนมีการปฏิบัติตาม คล้อยตาม เห็นตามกับกลุ่มหรือบุคคล โดยมีการรับรู้ถึงความเชื่อในเรื่องคุณงามความดี การดำเนินชีวิต ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมละเว้น การปฏิบัติตาม และนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

5.2 จังหวัดนครสวรรค์มีศักยภาพการท่องเที่ยวสายมุเตลูที่หลากหลาย ทั้งนี้ หากวิเคราะห์ผลของการศึกษาวิจัยกับแนวคิดองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 6A' ของ Buhalis (2000) จะเห็นได้ว่าในด้านแหล่งดึงดูด (Attraction) นครสวรรค์มีพระเกจิอาจารย์เป็นที่รู้จักและศรัทธาของคนทั่วไป วัดหรือสถานที่ท่องเที่ยวมีความสวยงามทางสถาปัตยกรรม สถานที่ท่องเที่ยวมีชื่อเสียงด้านความเชื่อ พิธีกรรม โชคลาง มีการจัดกิจกรรม พิธีกรรมในช่วงวันสำคัญทางศาสนาหรือช่วงเทศกาลประเพณีของพื้นที่ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในด้านกิจกรรม (Activity) ส่วนในด้านการเข้าถึง (Accessibility) พบว่า แหล่งท่องเที่ยวสายมุเตลูส่วนใหญ่มีความสะดวกของเส้นทางคมนาคมในการเดินทาง ในขณะที่ด้านบริการเสริม (Ancillary Services) พบว่ายังมีจุดอ่อนในการประชาสัมพันธ์ และรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงในลักษณะแพ็คเกจการท่องเที่ยว (Available Packages) รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) แก่นักท่องเที่ยวที่มีมาตรฐาน ซึ่งอาจเกิดจากการท่องเที่ยวสายมุเตลูเป็นกระแสใหม่ที่ได้รับความสนใจที่รวดเร็ว ดังนั้น จึงอาจทำให้การปรับตัวหรือการพัฒนาการดำเนินการต่างๆ ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเท่าทัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว และการสร้างความมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการด้านต่างๆ ในการหนุนเสริมกิจกรรมและการท่องเที่ยวสายมุเตลูของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ จินดา ทับทิมดี และ กัญญาภาณกาญจนาทวีกุล (2563) ที่ศึกษาวิจัยแนวทางการบริหารจัดการในการขับเคลื่อนกลยุทธ์ของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนประเภท ศาสนสถานในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยมีศักยภาพในการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานและวัฒนธรรม แต่ยังคงต้องมีการพัฒนาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงในด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำสะอาด การรองรับคนพิการ หรือผู้สูงอายุ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ที่จอดรถทางเดินสำหรับคนพิการหรือผู้สูงอายุ

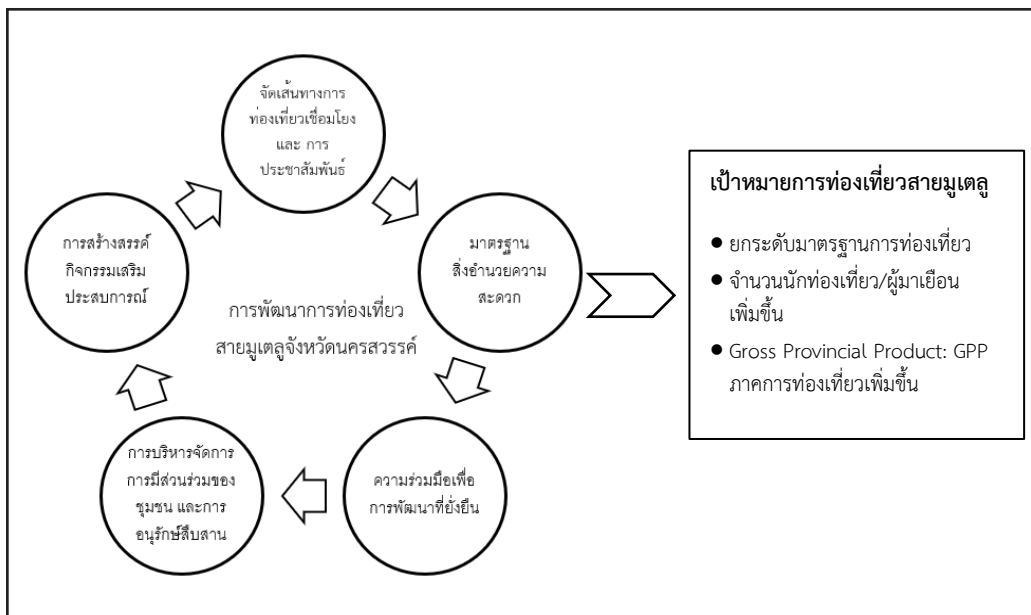

5.3 กลยุทธ์การท่องเที่ยวสายมูเตลูในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ พบว่ามี 9 แนวทางที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) พัฒนาการจัดเส้นทางและกิจกรรมเชื่อมโยง 2) พัฒนาการจัดกิจกรรมเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวสายมูเตลู 3) ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวผ่านอินฟลูเอนเซอร์ 4) พัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมช่วงเทศกาลประเพณีที่สร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ 5) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีมาตรฐาน 6) พัฒนาร่วมมือกับชุมชนในการให้บริการนักท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ชุมชน 7) อนุรักษ์และสืบสานประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ 8) การบริหารจัดการผลประโยชน์ต่างๆ ที่โปร่งใสเป็นธรรม และ 9) สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนของการท่องเที่ยวสายมูเตลูของพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของประคอง มาโต , พระครูอุทิตปริยัติสุนทร, และ พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส (2567) ที่ศึกษาวิจัยการพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรมวิถีพุทธ ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์ในการเพิ่มศักยภาพและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและการแข่งขัน ประกอบด้วย การพัฒนาบุคลากร สินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน วัด และหน่วยงานภาครัฐในจังหวัดอุทัยธานี ในการดำเนินงานด้านพื้นที่ กิจกรรม การประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวงานบุญเดือนสามสืบสานประเพณีวิถีชาวอุไทย และสอดคล้องกับ ปวีณา งามประภาสม (2567) ที่วิจัยการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาโดยชุมชนในยุคดิจิทัล: ฉากทัศน์ในการปรับตัวสำหรับนักท่องเที่ยวสายมูเตลู โดยพบว่า การปรับตัวของชุมชนท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในยุคดิจิทัลต้องสอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงโดยการใช้สื่อออนไลน์ แพลตฟอร์มดิจิทัลต่างๆ เป็นเครื่องมือเสริมสร้างกระบวนการรับรู้และเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว เช่น เฟซบุ๊ก อินตราแกรม และยูทูป ในการนำเสนอกิจกรรม พิธีกรรมความเชื่อต่างๆ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมในการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว เช่น เทคโนโลยี AR ที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวสัมผัสประสบการณ์ที่มีความสมจริง และสอดคล้องกับ คมสิทธิ์ เกียนวัฒนา , ศรัญญา ศรีทอง และ พิมลวรรณ พันธุ์วัน (2566) ศึกษาวิจัยกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร โดยพบว่า กลยุทธ์การท่องเที่ยว ประกอบด้วย 1) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมด้วยอัตลักษณ์ท้องถิ่น 2) การเพิ่มรูปแบบการเดินทางและให้บริการนักท่องเที่ยว 3) การส่งเสริมและยกระดับอาหารและวัฒนธรรมให้เป็นที่รู้จัก 4) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว 5) ส่งเสริมการท่องเที่ยวร่วมกับผู้ประกอบการในการเสนอโปรโมชั่นในการดึงดูด

6) การประชาสัมพันธ์ผ่านทางสื่อออนไลน์ร่วมกับการนำเทคโนโลยีโลกเสมือนจริงเข้ามาใช้ในการนำเสนอภาพลักษณ์การท่องเที่ยว และ 7) ส่งเสริมเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมให้มากขึ้น

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1. การพัฒนาการท่องเที่ยวสายมูเตลูจังหวัดนครสวรรค์

จังหวัดนครสวรรค์มีศักยภาพในการท่องเที่ยวสายมูเตลูที่สะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา พิธีกรรม และเรื่องราวประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นกระแสนิยมของสังคมไทย กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวสายมูเตลูจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวสายมูเตลูอย่างมีทิศทาง มีมาตรฐานการท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้ของผู้นคนในชุมชน และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครสวรรค์

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

7.1.1 จังหวัดนครสวรรค์มีศักยภาพในการท่องเที่ยวสายมูเตลูจากการที่มีแหล่งท่องเที่ยวสายมูเตลูมากถึง 15 แห่ง ดังนั้น จังหวัดนครสวรรค์ควรกำหนดให้การท่องเที่ยวสายมูเตลูเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยกำหนดส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการเป็นเจ้าภาพเพื่อขับเคลื่อนโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวสายมูเตลู

7.1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้าไปมีบทบาทในการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนและสร้างความเข้มแข็งในพื้นที่เพื่อการสร้างสรรค์ประสบการณ์หรือการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวตลอดจนการบริการต่างๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวสายมูเตลู

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

7.2.1 ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานในระดับพื้นที่ และชุมชนควรร่วมกันวางแผนการพัฒนาในด้านต่างๆ ในระดับพื้นที่ เช่น การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การจัดการขยะมูลฝอยและการรักษาความสะอาดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนสินค้าและบริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

7.2.2 จากผลของการวิจัยในการกำหนดกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวสายมูเตลู หน่วยงานในพื้นที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดแผนงานโครงการเพื่อดำเนินการโดยปรับประยุกต์ให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่อไป

7.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

7.3.1 ควรมีการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวสายมูเตลูเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเชิงลึกเพื่อให้ได้แนวทางการแก้ปัญหาและการพัฒนาเฉพาะพื้นที่

7.3.2 ควรมีการศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวสายมูเตลูเพื่อให้ทราบถึงแรงจูงใจพฤติกรรมในการท่องเที่ยว และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา

เอกสารอ้างอิง

- คมสิทธิ์ เกียนวัฒนา, ศรีัญญา ศรีทอง, และ พิมลวรรณ พันธุ์วัน. (2566). กลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร. *วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา*, 8(1), 129–143.
- จินดา ทับทิมดี, และ กัญญามน กาญจนาทวีกุล. (2563). แนวทางการบริหารจัดการในการขับเคลื่อนกลยุทธ์ของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนประเภทศาสนสถานในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 6(1), 574–585.
- เทวีกา ประดิษฐ์บาทูกา, จิตวิวัสส์ สุขป้อม, ณิชฎกรณณ์ ปะพาน, และ กฤตย์ชนนท์ ตั้งศีลสัตย์. (2567). การมูเตลูในสังคมไทย: มุมมองทางพฤติกรรมศาสตร์. *วารสารจันทร์เกษมสาร*, 30(2), 31 - 46.
- ประคอง มาโต, พระครูอุทิศปริยัติสุนทร, และ พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส. (2567). การพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรมวิถีพุทธ. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 7(1), 133–148.
- ปวีณา นามประภาสม. (2567). การท่องเที่ยวเชิงศรัทธาโดยชุมชนในยุคดิจิทัล: ฉากทัศน์ในการปรับตัวสำหรับนักท่องเที่ยวสายมูเตลู. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(4), 374–383.
- พัทธนันท์ อธิตั้ง, เตชิตา สุทธิรักษ์, กุลวดี จันทร์วิเชียร, วิสุตร์ เพชรรัตน์, และ วราพร กาญจนคลอด. (2567). การท่องเที่ยวสายมูเตลู : วัดเจดีย์ (ไผ่) จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*, 11(1), 244-253.
- พรรณปพร จันทร์ฉาย, และ อนามัย ดำเนตร. (2567). การพัฒนาการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์กับการมูเตลูในประเทศไทย. *วารสารวิชาการวิทยาลัยสันตพล*, 10(2), 177-185.
- สวัสดีไทยแลนด์. (2566). การท่องเที่ยวสายมูเตลู. สืบค้นจาก https://thailand.go.th/issue-focus-detail/001_02_365?hl=th&utm_source=chatgpt.com
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง 2. (2567). *แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง 2 ฉบับทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568*. นครสวรรค์: กลุ่มงานบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง 2.

Brand Inside. (2566). เปิดโมเดลใหม่ “การท่องเที่ยวสายมู” ดึงนักท่องเที่ยว กระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น เน้นพลังศรัทธาไม่มั่งงาย. สืบค้นจาก <https://brandinside.asia/faith-economy-for-thailand/>

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination in the future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.